

Ірина Задорожна
(Тернопіль, Україна)

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ І ТЕХНОЛОГІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті обґрунтовано доцільність використання комунікативного методу, методів викладача (організація самостійного пошуку, тренування, практики спілкування; контроль) і студентів (самостійний пошук, ознайомлення, осмислення, тренування, практика спілкування; самоконтроль та самоаналіз), а також технологій проблемного навчання, проектних, інформаційно-комунікаційних технологій і технології «портфоліо» в організації самостійної роботи майбутніх учителів.

***Ключові слова:** метод, технологія, самостійна робота, майбутні вчителі, іноземна мова, компетентність, автономія.*

The necessity to use the communicative method, teachers' (organisation of self-maintained information search, training, communication; control) and students' (self-maintained information search, familiarisation, training, communication, self-control, self-analysis) methods of self-study work organization; problem-solving, project, information technologies and technology of portfolio in future FL teachers' self-study work organization have been grounded in the article.

***Key words:** method, technology, self-study work, future teachers, foreign language, competence, autonomy.*

Постановка проблеми. Ефективна організація самостійної роботи (СР) майбутніх учителів іноземних мов (ІМ) вимагає використання сучасних методів та технологій, які забезпечуватимуть реалізацію сучасних підходів і принципів навчання і які студенти спочатку використовуватимуть під керівництвом викладача, а потім зможуть застосовувати самостійно, стаючи дедалі більш автономними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі питання організації СР перебуває в центрі уваги багатьох науковців, що зумовлюється збільшенням питомої ваги та значення СР в оволодінні майбутніми вчителями

іншомовною комунікативною компетентністю. Зокрема, проблему організації СР з ІМ досліджували І. А. Рапопорт та Г. А. Турій, Ю. І. Пассов, І. О. Зимня, Н. Ф. Коряковцева, А. В. Конишева, Л. Дікінсон (L. Dickinson), Х. Холек (H. Holec), Д. Олрайт (D. Allwright), Д. Літл (D. Little), Е. Еш (E. Esch), З. Рао (Z. Rao), Л. Мерфі (L. Murphy), Р. Оксфорд (R. Oxford) та ін. Аналіз методів і технологій СР здійснено в роботах Н. Ф. Коряковцевої, А. В. Конишевої, Н. В. Ягельської. Однак, питання використання ефективних методів і технологій СР майбутніх учителів ІМ висвітлено недостатньо і потребує ґрунтовнішого аналізу.

Мета статті – виокремити й охарактеризувати методи і технології, які доцільно використовувати в організації СР майбутніх учителів з оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю (ІКК).

Метод навчання трактують як спосіб взаємопов'язаної діяльності викладачів і студентів, спрямованої на вирішення комплексних завдань навчального процесу [8: 62], досягнення певної цілі у викладанні та учінні [3: 82]; сукупність прийомів, операцій оволодіння певною галуззю практичного чи теоретичного знання, тієї чи іншої діяльності; спосіб організації процесу пізнання [9: 66].

Обраний метод повинен створювати позитивну атмосферу, забезпечувати ситуацію успіху; стимулювати інтерес студента до вдосконалення рівня володіння ІКК, прагнення та потребу в навчанні; орієнтуватися на особистість студента, враховувати його інтереси і потреби, збуджувати позитивні емоції; розвивати творчість, самостійність, функціонування психічних процесів, які впливають на рівень володіння ІМ; активізовувати мовленнєво-мисленнєву, комунікативну та інтелектуальну діяльність студентів у процесі СР; забезпечувати активну самостійну навчально-пізнавальну діяльність майбутніх учителів; сприяти індивідуалізації СР; передбачати поєднання індивідуальних і групових форм роботи; передбачати різноманітні прийоми навчальної роботи, що сприятиме підвищенню інтересу студентів до самостійного оволодіння ІКК

та забезпечуватиме оволодіння різними аспектами мови і видами мовленнєвої діяльності.

Усі перелічені вище цілі і вимоги реалізуються в **комунікативному методі**, який ґрунтується на положеннях комунікативної лінгвістики та ідеях особистісно-діяльнісного підходу і наближує процес оволодіння мовою до процесу реальної комунікації. Необхідність використання комунікативного методу в організації СР майбутніх учителів з оволодіння ІКК зумовлюється актуальністю його положень: мовленнєва спрямованість навчання (комунікативна поведінка викладача, використання ситуацій, які максимально відтворюють ситуації спілкування); врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів при домінуючій ролі їхнього особистісного аспекту, що сприяє підвищенню мотивації до оволодіння ІКК; мовленнєво-мисленнєва активність студентів; функціональний підхід до відбору і презентації навчального матеріалу; ситуативність процесу навчання, яку розглядають як спосіб мовленнєвої стимуляції і умову розвитку мовленнєвих умінь; проблемність як спосіб організації і презентації навчального матеріалу; взаємозв'язок мови і культури в процесі навчання [10: 45-114; 16: 200-204].

Для успішної організації СР необхідно також визначити методи організації СР майбутніх учителів з оволодіння ІКК.

У контексті тематики нашого дослідження викликає інтерес класифікація методів навчання ІМ, запропонована І. Л. Бім [2], у якій розмежовано методи вчителя і учня. Використовуючи зазначену класифікацію, в організації СР доцільно говорити про методи викладача та методи студента. **Методи викладача** передбачають: організацію самостійного пошуку, організацію самостійного тренування, організацію самостійної практики спілкування, контроль (безпосередній та опосередкований). **Методи студента** охоплюють: самостійний пошук, ознайомлення, осмислення, самостійне тренування, самостійну практику, самоконтроль та самоаналіз.

Доцільність виділення методів викладача зумовлюється кількома факторами. По-перше, методи організації СР викладача особливо актуальні на

молодших курсах, коли СР студентів реалізується шляхом організації викладачем пошуку, тренування, практики спілкування та систематичного контролю результатів виконання СР. По-друге, як уже зазначалося, поступове збільшення автономії студента не означає нівелювання ролі викладача, а лише зміну його функції. Викладач може, наприклад, опосередковано організовувати самостійний пошук чи практику. Водночас на старших курсах все більшої актуальності набувають методи самостійного пошуку, тренування, практики студентів.

Запропонована класифікація зумовлюється специфікою навчальної діяльності студентів, необхідністю поетапного оволодіння компонентами ІКК, розвитку готовності студентів до СР. Таким чином, доречно говорити про взаємозв'язок методів викладача і студента.

Проаналізувавши низку публікацій, в яких розглядаються сучасні методи і технології навчання ІМ [1; 6; 7; 9; 17 та ін.], а також беручи до уваги особливості СР майбутніх учителів з оволодіння ІКК, ми зробили висновок про необхідність використання у СР у межах комунікативного методу та в контексті виділених методів організації СР технологій проблемного навчання, проектних, інформаційно-комунікаційних технологій і технології «портфоліо».

Розглянемо виділені технології детальніше. Використовуючи визначення поняття «технологія» А. М. Щукіна [16: 258], у контексті організації СР під технологією ми розуміємо сукупність прийомів роботи викладача і студентів, за допомогою яких забезпечується досягнення визначених цілей з найбільшою ефективністю за мінімально можливий для їх досягнення період часу.

Якщо розглядати мовленнєву діяльність як вирішення комплексу мовленнєвих задач, то в центрі уваги навчання повинно бути вироблення гнучких до перенесення, внутрішнього і зовнішнього варіювання комунікативно-пізнавальних умінь, що вимагає, щоб у процесі розвитку іншомовних умінь методичною домінантою стали комунікативно-проблемні завдання [11: 127-128]. Тому особливо актуальними в організації самостійного пошуку, практики спілкування та певною мірою контролю результатів СР є **технології проблемного**

навчання. Їх реалізація передбачає залучення комунікативно-пошукових, пізнавально-пошукових, пізнавально-дослідницьких задач, що є системою взаємопов'язаних проблем із постійно зростаючою мовленнєво-мисленнєвою, інтелектуальною і комунікативною складністю, які спрямовані на оволодіння студентами іншомовними знаннями, мовленнєвими навичками і вміннями, лінгвосоціокультурними знаннями, навичками і вміннями в комплексі з уміннями творчої індивідуальної і колективної навчальної діяльності [11: 127-128; 12: 8-9; 13: 56].

Цільовим призначенням *комунікативно-пошукових задач* є формування в студентів як знань про комунікативне значення і призначення мовних одиниць, так і вмінь оформляти мовлення відповідно до передбачуваного комунікативного змісту, а також умінь адекватно його інтерпретувати в процесі усного чи письмового сприйняття [12: 11]; готовності вирішення як суто комунікативних, так і навчальних, соціальних, пошуково-інформаційних задач в умовах спілкування. Прикладом комунікативно-пошукових задач є завдання переписати запропонований текст так, щоб, крім повідомлення фактів, у тексті було сформульовано і ставлення студента до них; чи завдання передати викладені в тексті події з точки зору, наприклад, одного з дійових осіб чи очевидця подій.

Пізнавально-пошукові культурознавчі задачі мають на меті підвищувати рівень лінгвосоціокультурної компетентності, розвивати комунікативно-пізнавальні, комунікативно-мовленнєві вміння, сприяти паралельному оволодінню мовою та культурою в контексті діалогу культур та цивілізацій [12: 15]. Наведемо приклад пізнавально-пошукової культурознавчої задачі [18: 122]:

Приклад 1.

1. *What do you know about different styles of painting? Look at the pictures and decide the painter of which picture can be referred to as a surrealist. Why? What is his name?*
2. *How does each painting make you feel?*

Пізнавально-дослідницькі задачі передбачають виконання студентами дослідницьких завдань, про які може йти мова вже на молодших курсах. Наприклад, узагальнення випадків вживання граматичного явища з елементами аналізу вживаності досліджуваного явища у різних текстах. Пізнавально-дослідницькі задачі включають *лінгвістичні* задачі і *психолого-педагогічні* задачі. *Лінгвістичні* задачі покликані поглиблювати філологічні знання, навички та вміння студентів. Наприклад:

Приклад 2. *Analyse the microfield of future time and the constituents of this field. Choose some text and find examples in it.*

Доцільність виконання пізнавально-пошукових *психолого-педагогічних* задач зумовлюється їхньою можливістю підвищувати рівень ІКК, сприяти розвитку мотивації до вчительської професії, поглиблювати методичні знання, навички та вміння, сприяти професіоналізації підготовки. Використання пізнавально-пошукових методичних задач можна практикувати, на нашу думку, вже на другому курсі, зокрема, під час опрацювання теми «Професії». Виконання таких задач передуватиме вивченню курсу методики навчання ІМ, який починається на третьому курсі, і таким чином вводитиме студентів у світ професії.

Приклад 3. *You are a teacher of a secondary school. Not all of your pupils do well. What would you do to encourage children to make a better progress at school? Consider the following: use of presents, praise, punishment, promises of future rewards. Be ready to explain your ideas.*

Технології проблемного навчання передбачають створення проблемних ситуацій – комплексу умов (мовленнєвих і немовленнєвих), необхідних для виникнення проблеми, і таких, що стимулюють студентів до вирішення проблемної задачі [5: 147]. Крім створення проблемних ситуацій, проблемні технології поєднують такі прийоми навчання: організацію колективного обговорення проблеми та можливих підходів до її вирішення; виконання різноманітних вправ, які передбачають різні форми спілкування [15: 241] викладача та студентів, що в умовах СР означає різні форми та ступені допомоги і консультації викладача (за необхідності).

У СР ми пропонуємо використовувати проблемний виклад навчального матеріалу, яким студенти повинні оволодіти самостійно (наприклад, в електронних навчальних курсах), проблемно-пошукову діяльність студента з оволодіння певними знаннями, проблемний характер завдань, у тому числі для контролю / самоконтролю.

Отже, використання технологій проблемного навчання у СР студентів із формування ІКК передбачає:

- орієнтування на особистість студента, його інтереси, цілі;
- акцент на розвиток навчально-стратегічної компетентності, зокрема її організаційно-планувального, рефлексивного, дослідницького аспектів;
- використання комунікативно-пошукових, пізнавально-пошукових культурознавчих, пізнавально-дослідницьких (лінгвістичних і психолого-педагогічних) проблемних задач у СР студентів для оволодіння іншомовними знаннями, навичками і вміннями в процесі вирішення важливих для студентів проблем;
- використання у СР задач із зростаючою мовленнєво-мисленнєвою, інтелектуальною та комунікативною складністю;
- поступове підвищення рівня проблемності, верхньою межею якого є самостійний аналіз ситуації, визначення і формулювання студентами проблеми, а також самостійне її вирішення; поступовий перехід від визначення проблеми

викладачем до самостійної постановки проблеми студентами та її самостійного вирішення.

Враховуючи виокремлені нами принципи, ефективними в організації СР з оволодіння майбутніми вчителями ІКК є **проектні технології**. Їх трактують як спосіб досягнення дидактичної цілі через детальну розробку проблеми (технологію), яка повинна завершитися реальним практичним результатом, оформленим тим чи іншим способом [9: 66]. У результаті виконання проектів (інформаційних, рольових, дослідницьких, творчих тощо) студенти не лише підвищують рівень ІКК, але й створюють практичний продукт, який можна реально використати (наприклад, тематичний словник, сценарій Тижня ІМ тощо). Крім того, використання проектних технологій забезпечує підвищення мотивації студентів, їх самореалізацію, сприяє розвитку автономії майбутніх учителів (оскільки з кожним роком студентам потрібно надавати дедалі більшої самостійності у виборі типу та тематики проекту, а також у його реалізації), і, крім того, озброює їх вміннями використовувати технології, які вони зможуть широко застосовувати в подальшій професійній діяльності.

Перспективним, на нашу думку, є використання **технології «портфоліо»**, яка у СР реалізується за допомогою Мовного портфеля. Мовний портфель є пакетом документів, в якому відображено мовний досвід власника, рівень володіння мовою, отримані сертифікати, дипломи, а також взірці виконаних власником портфеля робіт, що демонструють його успіхи в оволодінні ІМ. Мовний портфель є засобом оцінювання та самооцінювання досягнених результатів (а отже і розвитку рефлексивних умінь студентів), а також отримання студентом достовірної оцінки рівня сформованості його ІКК; підвищення мотивації майбутніх учителів до вдосконалення рівня ІКК, розширення досвіду міжкультурного спілкування; розвитку автономії майбутніх учителів шляхом постановки власних навчальних цілей внаслідок аналізу поданих в портфелі дескрипторів умінь.

Стрімкий розвиток науки і техніки зумовлює доцільність застосування в СР майбутніх учителів з оволодіння ІКК **інформаційно-комунікаційних**

технологій, які базуються, в першу чергу, на використанні комп'ютерних і телекомунікаційних засобів, тобто програмно-апаратних засобів і пристроїв, що функціонують на базі мікропроцесорної техніки, сучасних засобів і систем телекомунікацій інформаційного обміну, аудіо-відеотехніки і т.д., що забезпечують операції по збиранню, продукуванню, нагромадженню, збереженню, обробці і передачі інформації [15: 321].

Найбільш інтенсивно використовуються комп'ютерні технології, які передбачають застосування у навчальному процесі комп'ютерних програм, електронних посібників, електронних словників, електронних енциклопедій, ресурсів Інтернет тощо.

У СР повинні також реалізовуватися можливості Інтернету, який дає змогу студенту отримати різноманітні матеріали для вивчення ІМ; формувати вміння читання, використовуючи матеріали різного рівня складності; вдосконалювати вміння аудіювання на основі автентичних аудіотекстів мережі Інтернет; розвивати вміння монологічного і діалогічного мовлення шляхом участі у відеоконференціях; удосконалювати вміння у письмі, листуючись у форумі, через електронну пошту; поповнювати словниковий запас; вдосконалювати граматичні навички за допомогою спеціально розроблених матеріалів мережі; оцінити власний рівень володіння ІКК (наприклад, для англійської мови за допомогою стандартного екзамену TOEFL чи виконання тестів на отримання міжнародних сертифікатів (наприклад, First Certificate in English – FCE, Advanced Certificate in English – CAE, Certificate of Proficiency in English – CPE)), а відтак і формувати стійку мотивацію до подальшого самостійного вдосконалення ІКК.

Інформаційно-комунікаційні технології передбачають ***е-навчання*** – інтерактивне навчання, під час якого навчальний матеріал доступний у діалоговому режимі, і яке забезпечує автоматичний зворотний зв'язок з навчальною діяльністю студента [14: 59]. Услід за Т. І. Коваль [4: 73-74] вважаємо, що *е-навчання* може бути організоване і з електронними навчальними матеріалами, розміщеними на будь-якому магнітному носії персонального комп'ютера, і через мережу Інтернет, яка передбачає доступ до веб-сторінки

викладача, матеріалів, розміщених, наприклад, на платформі MOODLE, інформаційних ресурсів мережі Інтернет у будь-який час і з будь-якого комп'ютера. У такому випадку СР може організовуватися дистанційно, що забезпечує швидкий доступ студента до інформації, оперативний зв'язок.

Отже, інформаційно-комунікаційні технології у СР забезпечують реалізацію окреслених принципів, швидкий доступ до матеріалів для СР, автентичних джерел, що сприяє мотивації до самостійного вивчення ІМ; оволодіння ІКК; можливість самоконтролю результатів СР і рівня сформованості ІКК.

Висновки. Організація СР повинна базуватися на комунікативному методі, який ґрунтується на положеннях комунікативної лінгвістики та ідеях особистісно-діяльнісного підходу. Основними методами викладачів, які організовують СР майбутніх учителів з оволодіння ІКК, є: організація самостійного пошуку, тренування, практики спілкування, контроль. Серед методів студентів доцільно виділити: самостійний пошук, ознайомлення, осмислення, тренування, практику спілкування, самоконтроль та самоаналіз. Конкретизуючи названі методи, ми дійшли висновку щодо доцільності використання у СР технологій проблемного навчання, проектних, інформаційно-комунікаційних технологій і технології «портфоліо».

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні питання використання перелічених технологій у формуванні компонентів іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арванітопуло Е. Г. Проектна робота з англійської мови учнів старшої школи: [навч. посіб.] / Елла Георгіївна Арванітопуло // Бібліотечка журналу «Іноземні мови». – 2006. – Вип. 2. – 56 с.

2. Бим И. Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника / Инесса Львовна Бим. – М. : Русский язык, 1977. – 288 с.

3. Бим И. Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе : Проблемы и перспективы / Инесса Львовна Бим. – М. : Просвещение, 1988. – 256 с.

4. Коваль Т. І. Теоретичні та методичні основи професійної підготовки з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Коваль Тамара Іванівна. – К., 2008. – 572 с.

5. Колесникова И. Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И. Л. Колесникова, О. А. Долгина. – СПб. : Изд-во «Русско-Балтийский информационный центр «БЛИЦ»», «Cambridge University Press», 2001. – 224 с.

6. Коньшева А. В. Современные методы обучения английскому языку / Ангелина Викторовна Коньшева. – [2-е изд., стереотип.]. – СПб. : КАРО, Мн. : Издательство «Четыре четверти», 2005. – 208 с.

7. Коряковцева Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык : [пособ. для учит.] / Наталия Федоровна Коряковцева. – М. : АРКТИ, 2002. – 176 с.

8. Никишина И. В. Инновационные педагогические технологии и организация учебно-воспитательного и методического процессов в школе: использование интерактивных форм и методов в процессе обучения учащихся и педагогов / И. В. Никишина. – Волгоград : Учитель, 2007. – 91 с.

9. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : [учеб. пособ. для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров] / [Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров] ; под ред. Е. С. Полат. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

10. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Ефим Израилевич Пассов. – [2-е изд.]. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.

11. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / Виктория Викторовна Сафонова. – Воронеж : ИСТОКИ, 1996. – 237 с.

12.Сафонова В. В. Проблемные задания на уроках английского языка в школе / Виктория Викторовна Сафонова. – [3-е изд.] – М. : Еврошкола, 2001. – 271 с.

13.Соловова Е. Н. Методическая подготовка и переподготовка учителя иностранного языка: интегративно-рефлексивный подход : [монография] / Елена Николаевна Соловова. – М., 2004. – 336 с.

14.Шуневич Б. І. Теоретичні основи дистанційного навчання : [навч. посіб. для магістрів за спец. 8.030505 «Прикладна лінгвістика» ВНЗ IV рівня акредитації] / Богдан Іванович Шуневич. – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2006. – 244 с.

15.Щукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь: более 2000 слов / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Астрель : АСТ : Хранитель, 2007. – 746 с.

16.Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика : [учеб. пособ. для препод. и студ.] / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Филоматис, 2004. – 416 с.

17.Щукин А. Н. Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам : [учеб. пособ.] / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Филоматис, 2008. – 188 с.

18. Evans V. Upstream Proficiency. Student's book / Virginia Evans, Jenny Dooley. – Express Publishing, 2002. – 276 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Задорожна Ірина Павлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри практики англійської мови та методики її викладання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.